

TÜRK TARİHİNE VE
KÜLTÜRÜNE ADANMIŞ BİR ÖMÜR
Prof. Dr. Azmi Süslü'ye Armağan

IDEAL KÜLTÜR
akademi

TÜRK TARİHİNE VE KÜLTÜRÜNE ADANMIŞ BİR ÖMÜR
PROF. DR. AZMİ SÜSLÜ'YE ARMAĞAN

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Zeynep YeŐilova

EDİTÖRLER
Prof. Dr. Tahir Kodal • Prof. Dr. Burhan Sayılır • Prof. Dr. İbrahim Erdal

KAPAK TASARIMI
Yunus Karaaslan

SAYFA DÜZENİ
Bilal Őenel

ISBN: 978-625-95542-8-0

İDEAL KÜLTÜR AKADEMİ
Topkapı Mah. KalhabaŐı Sok. No:31/1
Fatih - İSTANBUL
Tel: +90 212 528 85 41
bilgi@idealkultur.com
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 46699

İdeal Kültür Akademi, İdeal Kültür Yayıncılık'ın tescilli markasıdır.

Baskı ve DBM Dijital Basım Merkezi
Sertifika No: 70794

1. Baskı: İstanbul, 2025

*Bu kitabın her hakkı saklıdır. Tamamen veya herhangi bir bölümü,
yayınevinin yazılı izni alınmadan basılamaz, kopyası çıkartılamaz,
fotokopisi alınamaz veya kopya anlamı taşıyabilecek hiçbir iŐlem yapılamaz.*

TÜRK TARİHİNE VE KÜLTÜRÜNE ADANMIŞ BİR ÖMÜR

Prof. Dr. Azmi Süslü'ye Armağan

EDİTÖRLER

PROF. DR. TAHİR KODAL

PROF. DR. BURHAN SAYILIR

PROF. DR. İBRAHİM ERDAL

İDEAL KÜLTÜR
AKADEMİ

İçindekiler

Önsöz	7
Prof. Dr. Azmi Süslü'nün Özgeçmişi ve Eserleri	9
Değişen Dünyada Sömürgeciliğin Yeni Şekilleri: Manda ve Dominyon (İki Savaş Arası Dönem)	27
<i>Neşe Özden</i>	
Türkiye'de Eğitim Politikaları (1983-1993)	63
<i>Tahir Kodal</i>	
Osmanlı Devlet'inde Maarifin Teftişi: Biga (Kal'a-ı Sultaniye) Sancağındaki Mekteplerin Teftişi	103
<i>Şerif Korkmaz</i>	
Çanakkale Boğazı'nın Zorlanmasında Müstahkem Mevki Komutanlığının Zayıyatı (Kasım 1914-Mart 1915).....	123
<i>Burhan Sayılır</i>	
İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Almanya ve İngiltere'nin Türk Basınına Etkileme Faaliyetleri	149
<i>İbrahim Erdal</i>	
18 Mart 1915 Çanakkale Boğaz Muharebesi	163
<i>Figen Atabey</i>	
Türkiye Portekiz İlişkileri	183
<i>Ümmügülsüm Candegir</i>	

KKTC'nin İlanı ve Tanınması İle İlgili Tartışmalar	199
<i>Güneş Şahin</i>	
III. Dönem TBMM Üyelerinin Sosyolojik Yapısı.....	211
<i>Cemal Avcı</i>	
Alman Asya Savaşçılarının Nazarından Türk-Yunan Savaşı ve Rum Mezalimi	225
<i>Hakan Gökpınar</i>	
Demiryolunun Van Gölü Havzası'na Yolculuğu (1950-1971)	247
<i>Abdulaziz Kardaş</i>	
Bandung Konferansı ve Türk Diplomasisi	259
<i>Lemi Atalay</i>	
İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in "Türkiye'ye Yönelik Politika" Başlıklı 4 Nisan 1944 Raporu	279
<i>N. Selcen Korkmazcan</i>	
Arşiv Belgeleri Doğrultusunda 1936 Olimpiyat Oyunları ve Türk Sporunun Gelişimi	295
<i>Tuğba Gülen</i>	
Tanzimat Dönemi İdari Reformlarına M.E. Âli Paşa'nın Siyasi Vasiyetnamesi Perspektifinden Bakmak.....	319
<i>Sait Aşgın</i>	

Alman Asya Savaşçılarının Nazarından Türk-Yunan Savaşı ve Rum Mezalimi

Hakan Gökpinar*

Giriş

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine Avrupa cephelerindeki yükünü hafifletmek için 2 Ağustos 1914'te Osmanlı Devleti ile aslen savunma esaslı bir ittifak antlaşması imzalamak zorunda kalmıştır.¹ 1914-1918 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında Türklerle omuz omuza ve hatta çoğunlukla komuta kademesinde 20.000 Alman askeri görev yapmıştır. Askeri personelin yanı sıra bu dönemde daha yıllar öncesinden Osmanlı topraklarında aktif olan çeşitli meslek dallarından Almanlar Türkiye'de etkin bir Alman kolonisi haline dönüşmüştür.² Savaşın Türkler ve Almanlar tarafından birer ağır yenilgiyle sonuçlanmasından sonra Osmanlı Devleti itilaf devletleri ile 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkesini imzalarken bu dönemde Almanya'da Kasım devrimi olarak anılan devrim yaşanmış ve II. Willhelm gönül rızasıyla tahtını terk etmiş ve Friedrich Ebert Başkanlığı'ndaki Sosyal Demokrat Partili bir heyet şansöyeliğe gelerek 9 Kasım 1918'de görevi devralmış ve Almanya'da cumhuriyet ilan edilerek "Weimar Cumhuriyeti" dönemi başlamıştır.³

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakangokpinar.31@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-5965-6448

1 Carl Mühlmann, *Das deutsch-türkische Waffenbündnis im Weltkrieg*, Verlag Koehler & Amelang, Leipzig 1940, s. 13-15.

2 Sönke Kunke, Christoph MEYER. *Aufbruch in postkoloniale Zeitalter: Globalisierung und die aussereuropäische Welt in den 1920'er und 1930'er Jahren*, Campus Verlag, Frankfurt am Main 2012, s. 254.

3 Colin Storer. *Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi*, Çev. Sedef ÖZGE, İletişim Yayınları. İstanbul 2013, s. 50.

11 Kası 1918'de Weimar Cumhuriyeti Hükümeti itilaf devletleri ile şartları son derece ağır Rethondes Ateşkesi'ni imzalamıştır.⁴

Mondros ve Rethondes Ateşkes antlaşmaları ile Versay Barışı, Osmanlı Devleti'nin ve Almanya'nın birbirleriyle her türlü irtibatını kesmelerini ve askeri personel dâhil her meslek dalından Almanların Osmanlı topraklarını terk etmelerini öngörmüştür.⁵ Bu arada itilaf devletleri Mondros Ateşkesi'nin 7. Maddesini bahane ederek 1 Kasım 1918'den itibaren Musul ve İskenderun başta olmak üzere işgallerini başlatmış ve bu işgaller serisi İngiltere'nin onayıyla Yunanistan'ın 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmesiyle zirveye çıkmıştır. M. Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basması Türk milli mücadelesinin başlamasında bir dönüm noktası olmuştur.⁶ M. Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastıktan sonra Yunan işgalcilere, Rum ve Ermeni çetelerine ve hamileri itilaf devletlerinin işgallerine karşı milli mücadelenin siyasi ve askeri direnişini örgütleme çalışmalarını başlatmış, bu çerçevede; Havza ve Amasya genelgelerini yayınlamış ve Temmuz 1919'da Erzurum'da toplanma şekli bakımından bölgesel ve aldığı kararlar bakımından ulusal ve ardından Eylül 1919'da her bakımdan ulusal ölçekte birer milli kongre tertip etmiştir. Bu genelge ve kongrelerin ortak amacı misak-ı milli çerçevesinde tam bağımsız bir Türk ulusu ve Türkiye tesis etmek olmuştur.⁷ Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Rum çetelerinin zulümlerine direnen Türk ahaliyi direnişten vaz geçirmek üzere, 9. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basması ve kendisine verilen talimatın aksine mazlum Türklerin direnişini örgütlemesi, itilaf devletlerine ve Yunanlıların Pontus hayallerine darbe vuran ilk adım olmuştur.⁸ Hatta M. Kemal Paşa'nın 19 Mayıs'taki bu adımı, Türkler için Türk bağımsızlığının başlangıcı olarak milli ve manevi özel bir önem arz etmekte ve 1926'dan 1928'e kadar Atatürk'ün şahsına atfen "Gazi Günü" olarak kutlanmıştır. "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller" kapsamında 20 Haziran 1938'de 2739 Sayılı Kanun'a Eklenen Kanunla "19 Mayıs" her yıl kutlanması karara bağlanan "Gençlik ve Spor Bayramı" olarak kabul edilmiştir. 1981'de çıkarılan 2429 sayılı kanun ile bu bayramın ismi "Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı" olmuştur.⁹ 1994'ten itibaren Yunan parlamento-

4 Storer, Weimar Cumhuriyeti'nin ..., s.56.

5 Kunke/Meyer, Aufbruch in postkoloniale Zeitalter: ..., s. 254.

6 Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi-İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş: 1. Kitap**, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ankara 1991, s. 118, 142- 166.

7 Alan Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi**, Çev. Belkis ÇORAKÇI DİŞ-BUDAK, Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2015, s. 389-394; TURAN, Türk Devrim Tarihi....., s. 172-190, 196-242.

8 Turan, Türk Devrim Tarihi, s. 148-150, 157-167.

9 Hakan Uzun, "Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk'ü Anma 19 Mayıs Gençlik Ve Spor Bayramı Ve Atatürk Döneminde Kutlanması", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Cilt 24, Sayı 24, Kış 2010, s. 110, 111.

sunda yeniden gündeme getirdikleri bazı Yunan iddialarına göre, 1919-1922 yılları arasında Türkler, M. Kemal Paşa önderliğinde Rumlara soykırım uygulamışlardır. Bu nedenle M. Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak bastığı ve Türk bağımsızlık savaşının meşalesini yaktığı tarih olan 19 Mayıs'ı "*Pontus Hellenlerinin Soykırımını Anma Günü*" olarak nitelendiren kararları uluslararası kamuoyunda Türkleri yeniden "soykırımcı" olarak yaftalama çabalarına girmişlerdir.¹⁰ Bu çalışmada, tarihi hakikatlerin ortaya çıkarılabilmesi için bu iddia ve suçlamalara cevaplar, Almanların ve bölgedeki diğer yabancı unsurların tanıklıkları ve yayınlarıyla ortaya konulmuştur.

Alman Asya Savaşçıları Birliği'nin Kuruluşu ve Hans Humann

Anadolu'da ilk işgaller ve ilk direniş faaliyetleri sürerken, Almanya itilaf devletleri ile Versay Barış Antlaşmasını 22 Haziran 1919'da 1871'de Alman Birliği'nin ilan edildiği Versay sarayında imzalamak zorunda kalmıştır. Bu nedenle Fransa 1919 Versay Barışını 1871'in rövanşı olarak görmüş ve uygulamasında da asla taviz vermeyen bir tutum sergilemiştir.¹¹ Weimar Cumhuriyeti'nin dış siyasetine de Versay Barış Antlaşması'nın gölgesi düşmüştür. Weimar dönemi boyunca Alman siyasetinde neredeyse tamamen görüş birliğine varılan tek konu bu antlaşmanın ağır koşullarının yumuşatılarak değiştirilmesi olmuştur.¹² Buna rağmen emperyalist Alman İmparatorluğu'nun varisi Alman Weimar Cumhuriyeti döneminde emperyalist itilaf devletlerine karşı Anadolu'daki emperyalizm karşıtı bir kurtuluş savaşı gerçekleştirilmemiştir.¹³

Galip itilaf devletleri ile mağlup Osmanlı Devleti'nin imzaladığı Mondros Ateşkesi, mağlup Almanya'nın imzaladığı Rethondes Ateşkesi ve Versay Barışı Osmanlı coğrafyasında ikamet eden Alman yerleşimciler dâhil, I. Dünya Savaşı öncesinde ve döneminde Türklerle omuz omuza görev yapmış nüfusu ortalama 20.000 olarak tahmin edilen¹⁴ Alman askeri görevliler, diplomatlar, doktor, öğretmen, ticaret erbabı vs. meslek erbabının Osmanlı topraklarını terk

10 Mustafa Serdar Palabıyık, Yıldız Devci BOZKUŞ, "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış", **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, sy. 11 (Kasım 2011): 77-140. s. 129-133; Rupen VARJABEDYAN, Resmi tarihin unutturulan sayfası: Pontos Rum Soykırımı" <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/17222/resmi-tarihin-unutturulan-sayfası-pontos-rum-soykirimi> (Son Erişim Tarihi: 06.06.2025).

11 Robert Gerwarth, **Mağluplar: Birinci Dünya Savaşı Neden Bitmedi? 1917-1923**, Çev. Yüksel Taşkın, Doğan Kitap, İstanbul 2016, s. 215.

12 Storer, Weimar Cumhuriyeti'nin ..., s.142.

13 Storer, Weimar Cumhuriyeti'nin ..., s. 150.

14 Berk Güneş 2016, "Raki und Bauchtanz am Rhein": <https://dtj-online.de/raki-und-bauchtanz-am-rhein-die-geschichte-der-asienkaempfer-in-der-weimarer-republik/>. s. 2 (Son Erişim Tarihi: 02.05.2019); "Die zwanziger Jahre in Deutschland", "Presseschau 19. September 2017: Deutsch-türkisches Journal". <https://zwanzigerjahre.de/presseschau-19-september-2017-deutsch-tuerkisches-journal/> (Son Erişim Tarihi: 06.06.2025).

etmelerini şart koşmuştur. Diğer cephelerdeki Alman askerleri resmi terhis dahi beklemeksizin değişik yollardan Almanya'ya dönerlerken Anadolu dâhil olmak üzere, Osmanlı sınırlarındaki Almanların Türk-İslam coğrafyasını terk etmeye zorlanmaları ve kötü muamele nedeniyle Alman basınında ve kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılanmıştır.¹⁵ Almanya'ya dönerek bu ülkenin tabii oldukları değişik eyalet ve şehirlerine yeniden yerleşmek zorunda kalan bu Almanlar aralarındaki iletişimi yeniden kurmak ve yaşatmak için Kress von Kressenstein'in 1. Başkanlığı ve Alman Donanma Ataşesi Hans Humannın 2. Başkanlığı'nda Eylül 1919'da "Alman Asya Savaşçıları Birliği (*Bund der Deutschen Asienkämpfer*)" ni kurmuşlardır. Kress von Kressenstein Asya Savaşçıları Dergisi'nin 1 Aralık 1919 sayısında "Ne istiyoruz?" başlıklı makalesinde; "... *Filistin'den Kafkasya'ya ve Çanakkale'ye kadar geniş Asya coğrafyasındaki Osmanlı topraklarında barış içinde omuz omuza anavatanları Almanya için kanlı savaşlar veren Almanların birlikteliklerini ve mesleki dayanışmalarını korumak ve Alman halkının vatan sevgisini şekillendirmeyi...*" birliğin ve yayınlarının öncelikli amacı olarak göstermiştir. Osmanlı coğrafyasındaki görevlerinden vatanları Almanya'ya dönen bu Alman vatanseverleri Anadolu'daki Türk Kurtuluş savaşı olmak üzere Yakın-ve Ortadoğu'daki siyasi ve askeri gelişmeleri yakından takip etmişlerdir.¹⁶

Alman Asya Savaşçısı Hans Humann'a Göre Türk Kurtuluş Savaşının Zemini ve İtilaf Devletleri'nin Vaziyeti

1 Eylül 1919'da kuruluşu ilan edilen Alman Asya Savaşçıları Birliği'nin 2. Başkanı Alman Donanma Ataşesi Hans Humann, İzmir'de doğmuş ve 12 yaşına kadar Türkiye'de yaşadktan sonra Almanya'da askeri eğitim gördükten sonra 1913'te görev tanımlaması tam yapılmamış şekilde İstanbul'a görevlendirilmiştir. İstihbarat ağırlıklı çalışan Humann, 1914'ten 1917'ye kadar Türkiye'de Alman Donanması Deniz Ataşesi görevini üstlenmiştir.¹⁷ 1917'de Almanya'ya dönmesinden sonra da Alman hükümetine danışmanlık görevini sürdürmüştür.¹⁸

H. Humann'ın, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışından dört ay sonra kaleme aldığı rapor, Yunanistan'ın Anadolu'daki faaliyetleri ve Türk

15 "Verbandszivilisation", Deutsche Allgemeine Zeitung (D.A.Z.), 22 Nisan 1919, Morgen Ausgabe, s. 1.

16 "Was wir wollen", von Kress v. Kressenstein, Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer, 1 Aralık 1919, Verlag: Bund der Asienkämpfer, Nr. 1, Berlin, s. 1.

17 Malte Fuhrmann, *Der Traum vom Orient—Zwei Deutsche Kolonien im Osmanischen Reich. 1851-1918*, Campus Verlag, Frankfurt am Main 2006, s. 356- 362.

18 Sezen Kılıç, "Alman Deniz Ataşesi Humann'ın Mektuplarında Enver Paşa", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 77, Ankara, Bahar 2016. s. 110, 111.

milli mücadelesinin zemini hakkından bilgiler vermektedir. Bu raporunda Humann, Türklerin savaşı Almanya safında kaybetmiş olmalarından ötürü Türk halkında Almanya'ya veya Almanlara karşı herhangi bir öfke duyulmadığını veya suçlamada bulunmadıklarını iddia etmiştir. Hatta Türklerin, Almanların acılarını paylaştıkları kardeşçe bir dayanışma tavrı sergilediklerini belirtmiştir.¹⁹ Türk iç politikasını değerlendirirken ise Humann, Türk Bağımsızlık Savaşçılarının yanlış anlaşılıp halk arasındaki dayanışmayı tehlikeye atmamak için, İngiliz ve Yunanlıların tiranlığına karşı haklı olarak çok temkinli olup üstlerine ve millete son derece sadakatle davrandıklarına dikkat çekmiştir. Temmuz 1919'da Erzurum kongresi ve temsil heyeti oluşturulmasına da değinen Humann, Türk özgürlük savaşçılarının İstanbul'daki hükümetin yaptıklarından şikâyet etmektense son derece dikkatli ve demagogik şıklıkla Rus hâkimiyetinden kurtarılan Erzurum'da bir kongre tertip ettiklerini ve halkı temsilen de bir temsil heyeti oluşturduklarını aktarmıştır.²⁰ Humann, Türkiye'de en güncel gelişmeler karşısında dahi, itilaf devletlerinin karmaşık siyasi ve askeri sorunlarla karşı karşıya olduklarından, savaş sonrası ganimeti garanti altına almak için bunların ittifak disiplinlerinin kaybolabileceğine dikkat çekmiştir. Bu ittifak zafiyetiyle birlikte itilaf devletlerinin sorunlarının Türk özgürlük savaşçıları için elverişli olduğuna işaret etmiştir. Yunan işgalini zikrederken Humann, Yunanistan'ı *"...İngiltere tarafından ağzına metal gem vurulmuş bir At'a..."* benzetmiştir. Yunanistan'ın Anadolu'daki askeri durumuna ilişkin de müteakip bilgiyi aktarmıştır: *"...Şimdi gemi vurulmuş ve işgal gücü açıkça sınırlandırılmış Yunanistan, kendisini gözetleyenlerin gözünü boyamak, onları aldatmak için Türkiye'deki birliklerini terhis eder gibi davranmakta ve Yunanistan'dan yeni birlikler getirmektedir. Bu sayede, İstanbul'da terhis edilmiş yaklaşık 30 bin askere sahiptir ki, herhalde bunlar Milletler Cemiyeti'nin havarileri değillerdir. Daha bunun benzeri birçok husus vardır ..."*. İtilaf devletlerinin askeri ve ekonomik yorgunluk ve çıkarlar bakımından zıtlık içindeki vaziyetlerinde, Yunanistan'ın aldattıcı çabalarına dikkat çeken Humann, Türk siyasi çevrelerinin de itilaf devletlerinin bu tartışmalarına dahil olup bu rekabeti ülkelerinin geleceğini şekillendirmede belirgin bir nüfuz elde etmek için kullanmaya çalıştıklarına vurgu yapmıştır.²¹

19 "Über die Lage in der Türkei anfang August 1919", Von Hans Humann an dem Chef der deutschen Admiralität Friko - 16. August 1919, PA AA. R 14506. s. 6, 7.

20 "Über die Lage in der Türkei...", s. 18; Mustafa BOSTANCI, "Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2015. s. 190-192.

21 "Über die Lage in der Türkei ...", s. 22.

Hans Humann'ın aktardığı bu bilgilerin yanı sıra, A. Asya Savaşçılarının yan yayın organı mahiyetindeki ulusal gazete *Deutsche Allgemeine Zeitung* (D.A.Z), 18 Ağustos 1919' da hızlı bir şekilde taraftar toplayan Mustafa Kemal Paşa'nın bağımsızlık hareketinin kısa sürede tüm Anadolu'ya yayılacağı ve belki de İstanbul'da dahi etkili olacağını bildirmiştir. Buna karşın müttefiklerin tedbir almaya çalıştıklarını belirten gazete, Anadolu'nun dört bir yanındaki Türk direnişinin nedenini şu şekilde açıklamıştır: "...Paris Barış Konferansı'nda itilaf devletleri -bir yanılığa düşülerek- Osmanlı İmparatorluğu'nun en hassas noktasındaki şehri İzmir'in nefret edilen Yunanlılar tarafından işgal edilmesine izin vermişlerdir...". Anadolu'da M. Kemal Paşa önderliğinde bir ayaklanma çıktığını ve bu ayaklanmanın Türk toplumunun hemen her tabakası tarafından desteklendiğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın 300.000 kişilik bir orduyu bir araya getirebildiğini vurgulamıştır. Fransa'nın Anadolu'da yeni askeri bir maceraya atılacak vaziyette olmadığı değerlendirilmesini yapan gazete, İtalya'nın da Anadolu'daki çıkarlarını tehlikeye atmamak için çekimser bir tutum içinde olduğunu belirtmiştir.²²

Alman Asya Savaşçılarının Tanıklığında Pontusçu Yunanlılardan Türklere Mezalimler (1919)

Humann'ın zikrettiğimiz raporundaki aktarımına göre; Türk kamuoyu, Wilson prensiplerine duydukları güvenle Mondros Ateşkes antlaşmasına önceleri sıcak yaklaşmışlarsa da, itilaf devletlerinin Anadolu'da şiddet içeren büyük bir tehdit semptomu yaratmalarıyla bu iyimser atmosfer bozulmuştur.²³ Mondros'un bir ateşkes olmayıp Türkleri zincire vuran bir teslimiyet antlaşması olduğuna işaret eden Humann, İzmir ve İstanbul'un Yunanlılar tarafından işgal edilmelerinin ateşkese ve dolayısıyla uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmiştir.²⁴ Megali İdea'yı uygulamak üzere, Yunan Hükümetinin İzmir ve çevresindeki Müslüman nüfusu mümkünse yok etmek veya göçe zorlamak ve burayı Yunanlılarla iskân etme planları çerçevesinde, savunmasız Müslüman halka her türlü katliam ve tecavüz İzmir'in ilk işgal günü 15 Mayıs'tan itibaren sürdürülmüştür.²⁵ Bu emperyalist Yunan politikası, H. Humann'ın raporunda da açıkça ifade edilmiştir. Humann, İzmir'in işgal edildiği Mayıs 1919 itibarıyla, düşman kuvvetlerinin Anadolu'yu yer yer işgallerinde vahşice zafer sarhoşluğu ve özgüven ile Türkiye'yi ve Türkleri

22 "Das türkische Problem", D.A.Z, 18 Ağustos 1919-Abend Ausgabe, s. 1.

23 "Über die Lage in der Türkei...", s. 6.

24 "Über die Lage in der Türkei...", s.7.

25 Mustafa Turan, **Yunan Mezalimi-İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 54-60.

tamamen yok etmek amaçlı, vahşice ve birer skandal olan yöntemler uyguladıklarını vurgulamıştır. Bunların Osmanlı vatandaşı Hristiyan azınlıklar ve itilaf devletlerince desteklendiklerine çekmiştir. Aynı zamanda bir istihbaratçı olan Humann'ın İngiliz parlamentosundan dolayı şekilde edindiği bilgilere dayanan aktarımına göre, sadece muzaffer büyük devletlerin destekleri ve gözetimlerinde Yunanlılar liman şehri İzmir'i işgal etmişler, Müslümanlara karşı korkunç muamelelerde bulunmuşlar, bütün Müslüman evlerini yakmışlar, Müslüman esirleri ve silahsız sivilleri kurşuna dizmişler ve hatta vahşice katletmişlerdir. Bunun doğal sonucu olarak Türklerin de bireysel gayretleriyle örgütlenmek, gerilla savaşıyla karşılık vermek zorunda kaldıklarını ve bütün bu gelişmelerin Türk halkı arasında siyasi milliyetçi dayanışmayı zorunlu olarak beraber getirdiğini ve Müslüman-Türk karakteristik unsurları sağlamlaştırdığını vurgulamıştır.²⁶ Yunanlıların yerli Rumlarla birlikte yaptıkları katliamlar, Anadolu'daki Rumlarla Yunanistan'daki Müslümanların mübadele edilmeleri fikrini gündeme getirmiştir. İlk defa Osmanlı'nın Atina elçisi Galip Kemal Bey'in gündeme getirdiği bu düşünce Yunan Başbakan Venizelos tarafından kabul görmüşse de Anadolu'yu da kapsayan Megali İdea'ya ulaşmakta bir araç olarak gördükleri Rumlardan yararlanmak için bu planın uygulanmasını geciktirmiştir.²⁷

Mağlup devletlerin son barış antlaşması Sevr Barışının imzalanmasına Sultan Vahdettin ve Damat Ferit Paşa onay vermişlerdir. İtilaf devletleri heyetleri ile Ayan Meclisi üyesi Hadi Paşa'nın başkanlığındaki Osmanlı Devleti heyeti arasında Paris'in Sevr kasabasında 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır. Antlaşmanın V. Kısım: Madde 84'ten 87'ye kadar Yunanistan'a Batı Anadolu ve Trakya'da geniş topraklar vaat etmekteydi.²⁸ Diğer koşulları da dikkate alındığında Sevr Antlaşması, Versay Antlaşmasından daha ağırdı ve Osmanlı Devleti'nin egemenliğine son veren siyasi ve askeri hükümler içermekteydi.²⁹ Buna rağmen birer Türkiye uzmanı olan A. Asya Savaşçılarının Sevr Antlaşması ve buna karşı Türk bağımsızlık savaşı değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Kasım 1908'den Kasım 1918'e kadar İstanbul'da Fransızca yayınlanan günlük gazete "*Osmanischer Lloyd*" un sahibi dilbilimci, gazeteci ve Türkiye uzmanı olan Friedrich Schrader,³⁰ ise, 12 Ağustos 1920'de "Sevr Antlaşması"

26 "Über die Lage in der Türkei...", s. 8.

27 İbrahim Erdal, **Mübadele, Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930**, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2018, s.15-27; Yücel BOZDAĞLI, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları", **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 180, Sayı 180, 2014, s. 12, 13.

28 Çağdaş Cansın Korkmaz, **Birinci Dünya Savaşı Sonunda İmzalanan İki Barış Antlaşması Sevr ve Versay**, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 169, 170.

29 Korkmaz, **Birinci Dünya Savaşı Sonunda...**, s. 169-170, 274-278.

30 Ingrid Lohmann, Timm Gerd HELLMANZİK (Hrsg.), **Kulturpolitik für die neue Türkei- Friedrich Schrader und der Osmanische Lloyd, Konstantinopel 1908-1918, Eine kommentierte Quellensammlung**, Klinkhardt Verlag, Heilbronn 2025, s. 19-22.

başlıklı makalesinde Sevr Barışının, Türkiye’yi İngilizlerin bir vasal devletine dönüştürmeye çalışan bu antlaşmanın imzalanmış olmasının Türkiye’nin yaşaması veya ölümü için bir anlam ifade etmediğini, “...*imzalanmış olsun veya olmasın Türk devleti için aynı şeydir...*” değerlendirmesini yapmıştır. Bu antlaşmanın imzalanmış olmasının, sadece kendilerini itilaf devletlerine karşı sorumlu hissederek imzalayan hükümet üyelerine etki edeceğini ve bunların Türk milleti nezdinde küçük düşüklerini belirtmiştir. İstanbul Hükümetini kastederek, bu hükümet yetkililerinin bu antlaşmayı imzalayarak Türkiye’nin parçalanmasına hizmet etmiş olduklarından halk nezdinde saygınlık kaybetmelerinden, Anadolu’daki milli kuvvetlerin azami düzeyde istifade ettikleri görüşünü savunmuştur. Türkiye’deki bağımsız kaynaklardan edindiği bilgiye göre, Anadolu’daki milli kuvvetlerin İzmir ve çevresindeki vaziyetlerinin hiç de kötü olmadığını aktaran Schrader, Avrupa’daki siyasi konjonktürün de Türk milliyetçilerinin lehine olduğu değerlendirmesini yapmıştır.³¹

Alman Asya Savaşçılarının Değerlendirmelerinde Yunanlılara Karşı Türk Milli Mücadelesi (Ağustos-Aralık 1920)

1920 Yılı itibariyle Hans Humann, *D.A.Z* gazetesinin resmen Genel Yayın Yönetmeni olmuş ve eski müttefik Türklerin lehine bir yayın çizgisiyle Alman kamuoyunu Türkiye ve Türkler lehine etkilemeye çalışmıştır.³² 10 Eylül 1920’de de *D.A.Z*, itilaf devletlerinin yerli Rumlara askeri desteklerini haber vermiştir. “Karadeniz Kıyısında Yunan Niyetleri” başlıklı haberinde gazete, İngiliz destekli Yunanlıların Karadeniz sahilinde yeni bir devlet kurma programlarına ilişkin askeri gelişmeler aktarılmıştır. Buna göre, 19 Yunan yük gemisinin 2 Eylül’de İstanbul Boğazı’ndan Karadeniz’e geçtiklerini ve bu gemilerin güvertelerinde İnebolu’daki 19. Ordu birliğinin bulunduğunu ve bu harekâtın Atina’da Karadeniz sahilinde yaşayan 500.000 Rum’un hayatını garanti altına almak için zorunlu olduğunun iddia edildiğini belirtmiştir.³³

P.H Cleemann, 1 Aralık 1920’de Alman Asya Savaşçıları dergisinde “Türkiye’de Milliyetçi Hareket” başlığıyla yayınlanan makalesinde; Yunanlıların emperyalist hırsa yaslanarak büyük askeri birliklerini Türklere karşı harekete geçirmiş olmalarına ve Osmanlılara karşı bütün nefret propagandalarına rağmen itilaf devletlerinin Anadolu’da Mustafa Kemal önderliğinde güçlü bir şekilde büyüyen kurtuluş hareketini yenediklerine dikkat çekmiştir.

31 “Der Vertrag von Sevres”, von Friedrich Schrader, *D.A.Z*, 12 Ağustos 1920- Morgen Ausgabe, s. 1, 2.

32 Sabine Mangold-Will, **Begrenzte Freundschaft-Deutschland und die Türkei 1918-1933**, Wallstein Verlag, Göttingen 2013, s. 273.

33 “Griechische Absichten an der Küste des Schwarzenmeeres”, *D.A.Z*, 10 Eylül 1920-Morgen Ausgabe, s. 1.

İngiltere'nin müttefiki Yunanistan'ın askeri başarısızlığından sonra, Mustafa Kemal'in İstanbul hükümetini temsilen Ankara'ya gelen delegelere belli başlı şartların yerine getirilmesi kaydıyla görüşmeyi kabul ettiğini belirtmiştir. Cleemann, Kemalistlerin önkoşulları arasında; Sevr'de değişiklikler, hâlihazırda Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olan İzmir'in ve hinterlandının Türk egemenliği altına bırakılması ve yine Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olan Trakya'nın özerk kabul edilip Türk egemenliğine verilmesi olduğunu aktarmıştır. İngiltere ve Fransa'nın Kemalistlere boyun eğmelerinde Yunanlıların ölçüsüz toprak ve güç hırsıyla taleplerinin etkili olduğunu belirten Cleemann, Yunanlıların İngilizlerin yardımıyla İzmir'i ele geçirmelerinden sonra hatırı sayılır başarılar elde ettiklerine dikkat çekmiştir. Bununla birlikte, Yunanlıların tüm İngiliz destekli askeri hareketlerinin Fransızlarda İngiltere destekli Yunanistan'a karşı şüphe yarattığına işaret etmiştir.³⁴

İnönü'den Sakarya'ya Türk-Yunan Savaşı (Ocak-Ekim 1921)

9 Ocak 1921'de Uşak-Bursa hattındaki Yunan ordusunun İsmet Paşa komutasındaki ilk düzenli Türk birlikleri ile İn-Önü mevkiinde yaptıkları savunma 11 Ocak'ta Türk zaferiyle sonuçlanmıştır.³⁵ Bu zaferin ardından itilaf devletleri Londra'da Türkiye meselelerini görüşmek üzere Şubat 1921'de Londra'da bir konferans düzenlenmesi kararını vermişlerdir. Buna rağmen Türklere karşı konferansta baskı kurabilmek için Şubat 1921 başlarından itibaren Fransa, Antep'i bombalamayı sürdürmüştür. Bu konferansa itilaf devletleri, Kemalistlerle bir uzlaşma arayışındaki Fransa ve İtalya'nın da etkisiyle İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümetini de davet etmişlerdir. 21 Şubat'ta başlayan konferansta, İstanbul heyeti, sözü milletin gerçek temsilcisi Ankara Hükümeti temsilcilerine bırakmıştır. B. M. M Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki Ankara Hükümeti heyetinin yaptığı görüşmelerde İtalya ve Fransa Sevr Barışı'nda birkaç küçük değişiklikle yetinip antlaşmayı Türklere kabul ettirmek isterken İngiltere hiçbir değişikliğe yanaşmamıştır. Konferansın son günlerine kadar Fransa Antep'e büyük zararlar vermeyi sürdürmüştür. Konferansın son günü 12 Mart'ta, Fransa, İngiltere ve İtalya Bekir Sami Bey ile birer mukavele imzalamışlar ve bu suretle B. M. M'yi, Ankara Hükümetini ve Türk milli mücadelesini resmen tanımışlardır. Bu bakımdan diplomatik bir zafer olsa da Sevr'de küçük bir takım değişiklikler içeren bu antlaşmaların Misak-ı Milli'ye aykırı olmaları nedeniyle M.

34 "Die nationalistische Bewegung in der Türkei", von P. H. Cleemann, 1 Aralık 1920, Beilage des Bundes der Asienkämpfer, Nr. 12, Verlag: Bund der Asienkämpfer. Berlin. 1920, s. 1, 2.

35 Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C:IV, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2019, s. 19-21.

Kemal Paşa ve B.M. M tarafından reddedilmişler ve uygulanmamışlardır.³⁶ Bu gelişmenin ardından B. Sami Bey'in yerine Yusuf Kemal (Tengirşek) Dışişleri Bakanı olmuş ve 16 Mart 1921'de Sevr Antlaşmasını tümüyle reddeden Sovyetlerle Moskova Antlaşmasını imzalamış ve B. M. M tarafından da onaylanmıştır.³⁷ Bu arada Londra Konferansından Almanların beklentileri, Versay Barışının koşullarının hafifletilmesi ve Yukarı Silezya'nın bölünmeden Alman toprağı olarak kalması yönünde İngiltere'nin Fransa'yı ikna etmesi olmuştur. Ancak, Almanya'nın Avrupa'da yeni bir tehdit olarak ortaya çıkmasına mani olmak isteyen Fransa, Y. Silezya meselesinde hiçbir taviz vermemiştir.³⁸ Bunun yerine Almanların eski müttefikleri Türklerle Çukurova uzlaşısı için ısrarcı olmuşlar ve İngiltere Yunanistan'ı desteklemeyi sürdürürlerken Fransızlar Mayıs 1921'den itibaren Kemalistlerle yeniden görüşmelere başlayacaklardır.³⁹ İngilizlerin ısrarlı desteğine mazhar olan Yunan ordusu, 24 Mart'tan itibaren yeniden saldırıya geçmiş ve 1 Nisan'a kadar devam eden II. İnönü muharebelerinde yeniden mağlubiyeti tatmıştır.⁴⁰ Bunun ardından Londra Konferansını 2 Nisan'da değerlendiren A. Asya Savaşçıları konferans sonunda imzalanan antlaşmaları "Sevr Antlaşmasında Değişiklik" olarak nitelendirmişler ve meseleyi Almanya'nın Versay Barışındaki değişiklik beklentisi üzerinden kıyaslayarak ele almışlardır. Konferansın, Almanlara yeni tehditler, yeni yükler, yeni yaptırımlar ve Alman ticaretine karşı yeni zorlayıcı tedbirler getirirken, Türkler için büyük bir diplomatik zafer kazandırdığını belirtmişlerdir:

"...[Lakin] Bu başarı da Türkler tarafından yeterince yüksek bir başarı olarak kabul edilmemektedir. Çünkü bu, müttefiklerin alacakaranlığı için henüz bir başlangıçtır. Uzakta olanlar bunun nasıl gerçekleştiğini şaşkınlıkla soruyorlar. Ancak bunun yanıtı son derece basittir, Almanya'nın savaştan sonra hiç görülmemiş ustalıkla, sayısız kurbanlarıyla kanlı bir şekilde çöktükten ve koşulsuz şekilde silahlarıyla zarafetsiz ve eşit olmayan şartlarda düşmanlarına teslim olduktan sonra, çok daha zayıf olan Türkiye aynı durumda, kendi şerefini korumuş, milli birlik içinde kendini bulmuş ve silahlı bir direniş göstermiştir. Başlangıçta itilaf devletleri tarafından 'basit bir çete reisi' olarak nitelendirilen Mustafa Kemal itilaf devletlerinin her halükârda hesaba katmak zorunda oldukları bir güç faktörü olmuştur ...".

36 Tansel, **Mondros'tan... IV**, s. 31- 46.

37 Musa Qusamlı, "Sovyet Devlet Adamlarının Moskova ve Kars Konferansı ve Anlaşmaları Konusundaki Tutumu", **Ardahan'ın Anavatana Katılışının 90. Yılı Vesilesiyle Moskova ve Kars Anlaşmaları Uluslararası Sempozyumu** 17-20 Kasım 2011/Ardahan, Yay. Haz. H. Aytuğ TOKUR, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2015, s. 143, 144.

38 "Oberschlesien", D.A.Z, 8 Nisan 1921- Morgen Ausgabe, s. 5.

39 Tansel, **Mondros'tan... IV**, s. 46, 47.

40 Tansel, **Mondros'tan... IV**, s. 73-80.

Yunanlıların ısrarlı hak taleplerine rağmen konferansta, Sevr'i hatırı sayılır düzeyde revize edecek bir uzlaşma sağlandığını iddia eden Asya Savaşçıları, bilhassa İzmir'de kontrolün Yunanlılardan alınması ve koşullara uyması halinde de Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne kabulü gibi Türklerin esasında hiç yeterli görmedikleri Londra Konferansı neticelerinin, Almanlar için ders alınması gereken örnek gelişmeler olarak değerlendirmişlerdir. İtilaf devletlerinin Londra Konferansı'ndaki Türkiye politikalarıyla Yunanistan'a karşı belirgin bir tavır değişikliğini öngördüklerine işaret eden Asya Savaşçıları, Anadolu dışındaki gelişmelerin itilaf devletlerinin "basit bir çete lideri olarak" nitelendirdikleri M. Kemal'e yaradığı değerlendirmesinde bulunmuşlardır.⁴¹ A. Asya Savaşçıları, Türk ordusunun İngiliz destekli Yunanlılara karşı yokluk, yorgunluk ve sefalet içinde elde ettikleri zaferlerden sonra Türklere karşı hayranlıklarını itiraf ettikleri haber analiz ve makaleler yayınlamışlardır. Almanya Essen şehrinde yaşayan A. Asya Savaşçıları Haziran 1921 sayısındaki dergilerinde yayınlattıkları değerlendirmelerinde, bu duygu ve düşüncelerini özeleştirir yaparak aktarmışlardır:

"... Bizim tarafımızdan Türkiye'de yaratılan askeri ve milli değerler Almanya'ya geri transfer edilmelidir [...] askeri bakımdan eğittiğimiz ve hali hazırda sekiz yıldır milli şerefleri için savaşmış Türklerden vatan namusuna ilişkin bazı şeyler öğrenebilirdik..."⁴²

Londra Konferansı'nın sonuç vermeyip İngiliz destekli Yunanlıların İnönü mevkiinde ikinci kez yenilmelerini Asya Savaşçıları dergisinin 1 Temmuz 1921 sayısında değerlendiren, A. Asya Savaşçısı Yüzbaşı Rühl, Yunanlıların Anadolu coğrafyasındaki askeri eylemlerini bir "Yunan Emperyalizmi" olarak tanımlamış ve İsmet Paşa'yı da Türk ulusal kahramanı olarak nitelendirmiştir.⁴³

Yunan orduları 10 Temmuz'da yeniden büyük bir taarruza geçmişler ve Türk ordusu 21 Temmuz'da Sakarya nehrinin doğusuna stratejik bir geri çekilme gerçekleştirmiştir. 14-23 Ağustos'ta Yunan ordusu yeniden bir kuşatma taarruzuna geçmişse de Eylül başlarına kadar Ankara yakınlarında devam eden muharebelerden sonra Türk ordusunun 10 Eylül'deki taarruzundan sonra 13 Eylül'de Türk zaferi ile sonuçlanmıştır. 4 Ekim 1921'de *D.A.Z.*, "Kemal'in Barış Koşulları" başlıklı haberinde, İngiltere ve Fransa'nın Kemalistlerle Hellen

41 "Die Revision des Vertrages von Sevres", Beilage der Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer, Nr. 4, 2 Nisan 1921, Verlag: Bund der Asienkämpfer, Berlin 1921, s. 1, 2

42 "Berichte der Bezirks- und Ortsgruppen, Essen.", Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer, Nr. 6, 1 Haziran 1921, Verlag: Bund der Asienkämpfer, Berlin 1921, s. 2,3.

43 "General Ismet Pascha, der Sieger von In Onu", Beilage der Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer, Nr. 5, 1 Temmuz 1921, Verlag: Bund der Asienkämpfer Berlin. 1921, s. 2,3.

Yunanlılar arasında arabuluculuğa başladıklarını, ancak bu defa ateşkes ve barış koşullarını M. Kemal Paşa'nın hazırladığını bildirmiştir.⁴⁴ Yunanistan ve İngiltere Sakarya'daki Türk zaferinin şokunu henüz atlatamamışlarken, Ankara Hükümeti ile Sovyetler arasında 3 Ekim'de Kars Antlaşması⁴⁵ ve Mayıs 1921'den itibaren Fransa ile İngilizlerin itilaf çatlağı nedeniyle tepki gösterdikleri 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması imzalanmıştır.⁴⁶

Büyük Taarruz Sonrası Anadolu ve Trakya'da Yunan Mezalimi (1922)

Sakarya Zaferinden sonra, Kütahya-Eskişehir'e çekilmek zorunda kalan Yunan ordusuna derhal yeni bir taarruz düşüncesi ortaya atılmışsa da M. Kemal Paşa ve yakın silah arkadaşları, orduyu dinlendirmek ve daha fazla silah tedariki için İtalya'ya ek olarak Fransa ile de görüşmeler yapmışlardır. Bu arada, Yunan işgalini barışçıl yoldan sonlandırmak için B. M. M, itilaf devletleri nezdinde diplomatik görüşmelerini de sürdürmüştür.⁴⁷ Ancak İzmir ve çevresinde Yunan işgali sürmekteyken, Kralları Konstantin'den aldıkları emirle Yunan ordusu, Müslüman köylerini yakmayı, savunmasız kadınlara ve çocuklara tecavüz eylemlerini ve katliamlarını sürdürmüşlerdir. 4 Nisan 1922'deki B. M. M gizli oturumunda, Rumların Türkiye'yi parçalamak konusunda kararlı olduklarını ve Avrupa kamuoyunun Rum azınlık meselesini Türkiye'ye karşı kullandığını belirten M. Kemal Paşa, kalıcı bir barış için Yunanistan'daki Türklerle Türkiye'deki Rumların mübadele edilmeleri gerekliliğini vurgulamıştır.⁴⁸ B. M. M, 3 Haziran 1922'de Yunan mezalimini dünya kamuoyuna ve millet meclislerine duyurmak için karar almıştır.⁴⁹ Yunan mezaliminin Yunanistan ve İngiltere'nin uzlaşmaz düşmanca yaklaşımları nedeniyle sonuç alınamamış Temmuz 1922'de tamamlanan askeri hazırlıklardan sonra Yunan emperyalizmini Anadolu'dan söküp atmak üzere Ağustos 1922'de "Büyük Taarruz" kararı alınmıştır. 26 Ağustos'ta başlayan topçu ateşleriyle başlayan Türk taarruzu 30 Ağustos'taki meydan muharebelerinde Yunan ordusuna indirilen son ağır darbe ile son bulmuştur.⁵⁰ Büyük Taarruzun sonunda Türk zaferini *D.A.Z.*, tam da 30 Ağustos'ta "Anadolu'da Yunan

44 "Kemals Friedensbedingungen", *D.A.Z.*, 4 Ekim 1921, Morgen-Ausgabe, s. 1.

45 Qusamlı, "Sovyet Devlet Adamlarının Moskova...", s. 147-150.

46 Mehtap Başarır, "1921 Türk-Fransız Anlaşması ve Anadolu'da Barış Beklentileri", *Selçuk Türkiyat*, Nisan 2023; (57), s. 190-192.

47 Tansel, *Mondros'tan...* IV, s. 157-160.

48 Bozdağı, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi...", s. 14.

49 Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi-İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 293-295.

50 TANSEL, *Mondros'tan...* IV, s. 160-165.

Mağlubiyeti” başlığıyla vermiş ve bu yenilginin ne Yunan resmi makamları ne de Atina basını tarafından tekdiz edilmemiş olduğunu bildirmiştir.⁵¹

2 Eylül öğlen sayısından itibaren “D.A.Z” 10 Eylül’ e kadar “*Tägliche Rundschau*” adıyla yayın hayatına devam etmiş ve 3 Eylül 1922’de Afyonkarahisar’da Türk birliklerinin büyük bir zafer kazanıp kontrolü sağladıklarını haber vermiştir.⁵² *Tägliche Rundschau*, 5 Eylül sabah sayısında “Ateşkes İçin Yunan Ricası” başlığıyla Yunan teslimiyetini haber vermiştir.⁵³ Akşam sayısında ise gazete, Bursa’nın Türkler tarafından kurtarıldığını, büyük kayıp vermiş olan Yunan ordusunun, çatışmasız bir şekilde geri çekildiğini fakat bu çekilişte Batı Anadolu’nun içlerinden itibaren şehirleri ve köyleri ateşe verdiklerini bildirmiştir.⁵⁴ *Tägliche Rundschau*, 6 Eylül 1922’de “Kemal’in İzmir’e Yürüyüşü” başlığıyla birinci sayfadan yayınladığı haberde, M. Kemal öncülüğündeki birliklerin kararlılıkla İzmir’e doğru yürüyüşe geçtiklerini ve Yunan ordusunun psikolojik bakımdan tamamen çökmüş olduğunu aktarmıştır. Ayrıca Türk zaferinin iki büyük Avrupa devleti arasındaki çekişmeye yansımalarına ilişkin olarak da, İngiltere ile Fransa arasında Türklerle yapılacak bir barış antlaşması konusunda derin görüş ayrılıkları olduğu, İngilizlerin küçük değişikliklerle Sevr Barışı’nda ısrarlı olmalarına rağmen Fransız resmi makamları kadar Fransız kamuoyunun Sevr’in revizyonunu isteyip birliklerin Salihli’de Yunanlılara 1870’te Almanya’nın büyük bir zaferle Paris’i kuşattığı ve siyasi birliğini tamamladığı Sedan Savaşını yeniden yaşattıkları ve Yunanlıların bertaraf olduklarını bildirmiştir.⁵⁵ *Tägliche Rundschau* aynı sayısında, M. Kemal Paşa’nın İzmir’e girerken ordularına, “...Gayrimüslimlerin hiçbir surette taciz edilmemelerini emrettiğini, taciz edenlerin ölümle cezalandırdıkları...” uyarısında bulunduğu bir yazılı emir yayınladığını bildirmiştir.⁵⁶ Eylül’ün ilk günlerinden itibaren; Kütahya, Afyonkarahisar, Uşak, Manisa, Bursa ve İzmir Yunan işgalinden kurtarılmıştır. Ancak hem Batı Anadolu’dan hem de Trakya’dan çekilirken arta kalan Yunan birlikleri; Uşak, Eskişehir, Aydın, Alaşehir, Turgutlu, Ahmetli, Salihli ve Manisa’da Türk kasaba ve köylerini, harmanlarını ateşe vermişlerdir.⁵⁷ Türk bağımsızlık savaşının sembol şehri İzmir, 9 Eylül’de Yunan işgalinden kurtarılmıştır. 10 Eylül’de *Tägliche Rundschau*, kendi çıkarları uğruna Fransızların İngiliz emperyalizmini fren-

51 “Griechische Niederlage in Kleinasien”, D.A.Z, 30 Ağustos 1922, Abend Ausgabe, s. 1.

52 “Die Lage an der kleinasiatische Front”, *Tägliche Rundschau* [D.A.Z], 3 Eylül 1922- Abend Ausgabe, s. 1.

53 “Griechische Bitte um Waffenstillstand”, *Tägliche Rundschau* [D.A.Z], 5 Eylül 1922-Morgen Ausgabe, s. 1.

54 “Die Auflösung der griechischen Front”-Brussa gefallen”,*Tägliche Rundschau* [D.A.Z], 5 Eylül 1922-Abend Ausgabe, s. 1.

55 “Ein griechisches Sedan”, *Tägliche Rundschau* [D.A.Z], 8. September 1922-Abend Ausgabe, s. 1

56 “Landung alliierter Truppen”, *Tägliche Rundschau* [D.A.Z], 8 Eylül 1922-Abend Ausgabe, s. 1.

57 Tansel, Mondros’tan... IV, s. 168, 169.

lemek adına İngilizlerin aksine Anadolu ve Trakya'nın Türklere geri verilmesini dillendirdikleri günlerde Mustafa Kemal'in, Anadolu ve Trakya'nın İngiliz, Fransız ve Yunan birlikleri tarafından tamamen boşaltılmasını istediğine dikkat çekmiştir.⁵⁸ 13 Eylül'de ise, Rumlar ve Ermeniler, Yunan askerleri ile işbirliği halinde İzmir'in gayrimüslim semtlerini terk ederlerken bir daha kullanılmayacak şekilde her yeri ateşe vermişlerdir.⁵⁹

14 Eylül 1922'de D.A.Z, "Şark'ta Dönüşüm" makalesinde, Yunanistan'ın "...*Süper Güç Alanı...*" nın Türkler tarafından bertaraf edilmiş olduğunu değerlendirmiştir. Buna karşın İngiliz basınının "...*Türklerin İstanbul'da ve İzmir'de İngilizler dâhil Hristiyan unsurlara katliam uyguladıklarına, İngiliz ve Fransız dükkânlarını yağmaladıklarına...*" dair yalan propaganda haberlerini Avrupa kamuoyunda yaymaya çalıştıklarını bildirmiştir. İngilizlerin Türkleri haksız bir şekilde "Barbar" olarak nitelendirdikleri ve hatta Türk zaferinden sonra İngilizlerin meseleyi bir "Müslüman-Hristiyan çatışması" olarak yanıttı çarpıtma gayreti içinde oldukları uyarısında bulunmuştur. Yunanlıların silah bırakarak hem Batı Anadolu'dan hem de Selanik'ten çekilmeye başladıklarını bildiren gazete, Türk birliklerinin İzmir'e girmeye başladıklarına ancak İngiliz ve Yunanlıların iddia ettikleri gibi Türkler tarafından Hristiyanlara yönelik bir katliamın söz konusu olmadığına vurgu yapmıştır.⁶⁰ Bununla birlikte İngilizlerin işgallerinde savunmasız Müslümanları topluca nasıl kurşuna dizmiş oldukları hatırlatılmıştır. Buna karşın, M. Kemal'in Türk ordusuna hiçbir Türk askerinin zaferden sonra, Yunanlılar ve İngilizler dâhil gayri Müslimlere karşı hiçbir intikam davranışı sergilememesini, aksi halde Türk ordusuna mensup olsa dahi bu kişilerin ölümle cezalandırılmaları emrini verdiğini, bu meyanda Türk askeri tarafından yüceltilmiş olan M. Kemal'in bu emrine hiçbir Türk askerinin karşı gelmeyeceğini belirtmiştir. Son olarak gazete, Türk zaferini, İngiliz ve Yunan emperyalizmine karşı bir zafer ve bütün Şark'taki dengeleri değiştiren bir gelişme olarak değerlendirmişlerdir.⁶¹ Türkiye ile Yunanistan arasında bir ateşkes için Mudanya'da bir konferans düzenlenmesi kararı alınmış ve Mudanya Konferansı hazırlıkları sürerken,⁶² 30 Eylül sayısında D.A.Z, ilk sayfasını büyük ölçüde Yunan ve İngiliz iddialarını yalanlayan ve asıl katliamcıların Yunanlılar olduğunu gözler önüne seren haberlere ve analizlere ayırmıştır. "Anadolu ve Trakya'da Yu-

58 "Kemal Pascha fordert Räumung Kleinasien und Thraziens", Tägliche Rundschau [D.A.Z], 10 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe s. 1.

59 Turan, "**Yunan Mezalimi...**", s. 116-118.

60 "Verständigung Möglich", D.A.Z, 14 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe, s. 1.

61 "Die Wendung im Orient", D.A.Z, 14 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe, s. 1.

62 Tansel, Mondros'tan... IV, s. 205, 206.

nan Vahşet Eylemleri–Türlklere Karşı İftiralar” başlıklı haberinde gazete, haberi yayınlama gerekçesini şu şekilde açıklamıştır:

“...Farklı kaynaklardan gelen haberler, Anadolu’da gerçekleştirilmiş olan vahşet eylemlerinin faillerine ilişkin düzeltme yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bir taraftan gelen kesin bilgilere göre; komutanlarının da ısrarlı onaylarıyla Yunan birlikleri geri çekilirlerken, olanakları dâhilinde meskûn yerleri yakıp yıkmışlardır. Diğer taraftan aşırı Yunan dostu çok sayıda İngiliz’in görgü tanıklıklarına göre, Türk birlikleri her yerde son derece ölçülü ve doğru hareket etmişlerdir. İzmir yangını özetinde ise, yeniden fethetmek için bu kadar çok kurban vermiş olan Türklerin bir şehri yok etmekle sağlayacakları bir fayda yoktur...”

Bu tanık ifadelerini *D.A.Z.*, olayları çok yakın bir bölgeden gözlemlemiş olan, İngiliz basınından “*Chicago Tribune*” gazetesi İzmir muhabiri *John Clanton*’un müteakip açıklamalarıyla da desteklemiştir: “...Yunan ordusunun Batı Anadolu’daki vahşet eylemleri, medeniyetimizin en kara sayfalarıdır. Bu kanaatim, Türklerin verdikleri bilgilere değil, aksine bizzat benim şahsi tanıklığım gibi Yunan, İngiliz ve Amerikan görgü tanıklarının verdikleri haberlere dayanmaktadır...”. Gazetenin aktardığına göre *J. Clanton*, Ankara Hükümeti İçişleri Bakanı Fethi Bey ile de bir araya gelmiş ve Fethi Bey kendisine, Yunan birliklerinin Türklerle uyguladıkları vahşetten sonra, bölgedeki Rum azınlık unsurlarının can güvenliğinin sağlanmasının çok zor olacağını ve bu azınlık sorununun çözümünde Hristiyanların diğer bölgelerdeki Müslümanlarla mübadele edilmelerinden başka bir çözüm görmediğini belirtmiştir. Hatta Fethi Bey *Clanton*’a bu önerisini, Türk Hükümetinin önerisi olarak yayınlama hakkını da vermiştir.⁶³ “Trakya’da Türklerin Kovuşturulmaları” başlıklı müteakip haberinde *D.A.Z.*, Trakya’daki Yunan çetelerin, Türklerin köylerini yakmaları, yağmalamaları ve köy sakinlerinin bir kısmını katletmeleri nedeniyle “*Sezara*” köyünden kadın, erke ve çocuklardan oluşan 240 Müslüman sığınmacının Bulgar sınır güvenliklerine sığındıklarını haber vermiştir. Bulgar yetkililerin geri dönmeleri telkinlerini ise, “*Yunanlıların bütün Türk un-surunu yok etmek kararlılığı içinde oldukları gerekçesiyle...*” kabul etmemişlerdir.⁶⁴ A. Asya Savaşçılarının, Yunanlıların Türklerle uyguladıkları vahşete dair haberlerini belgeleyen, 1918’den 1922’ye kadar Eskişehir’de kalmayı başarmış bir Alman bayan öğretmenin A. Asya Savaşçılar dergisinde yayımlanan mektubudur. Alman öğretmenin, Yunanlıların Eskişehir’deki yenilgilerden

63 “Griechische Greultaten in Kleinasien und Thrazien-Die Falschen Meldungen gegen die Türken”, *D.A.Z.*, 30 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe, s. 1.

64 “Die Verfolgung der Türken in Thrazien”, *D.A.Z.*, 30 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe, s. 1.

sonra Türklere, yerleşim yerlerine, evlerine, mallarına evcil olan ve hatta sokak hayvanlarına uyguladıkları vahşeti müteakip şekilde aktarmıştır:

“...Hellenler geri çekilirken her şeyi mahvettiler: Tren garlarını, köprüleri, demir yollarını köyleri, kısacası her şeyi toprakla aynı seviyeye getirdiler. Haydutlar ise, devam ederek yüzbinlerce evcil hayvanı ve sürü hayvanını çaldılar. Bu hayvanların çoğu yem ve su azlığından öldüler. Ancak bir şeyi vurgulamak zorundayım, Hellenlerin Türklere vahşice davrandıkları gibi yeryüzünde hiçbir halk davranamaz. Bir taşın bile ürkütebileceği sevecen sokak köpeklerinin üzerine canlı canlı benzin dökerek ateşe verdiler. Burada yazdığımı [başka yerlerde de] tekrar gördüm. Her yerde kir ve pislik yığını birikti. Tren garında Türklere askeri hastane hizmeti veren bir okula Hellenler kerpiçten olan bahçe duvarında yanan sobayı orayı kundaklamak için devirdiler. Buradan itibaren yanmış pamuk topları, pansuman bezleri, evin ve mutfağın çöpleri, hayvan kadavraları ve binadan birkaç adım ileride kesilip koparılmış insan vücudu uzuvları vardı. Bir sene önce Kral Konstantin’i Eskişehir’e arabasıyla girerken büyük bir coşkuyla yücelten aynı birlikler Anadolu’da yaşayan ve yasal olarak hala Türk tebaası olan Rumları [kendi askeri birliklerine] zorla topladılar ve böylelikle Anadolu Rumları Hellen işgal güçleri arasında çoğunluğu teşkil ettiler. Hellenlerin en büyük hataları buydu...”⁶⁵

Türk bağımsızlık savaşını sonlandıran Mudanya Ateşkesi, 11 Ekim 1922’de imzalandıktan sonra,⁶⁶ 11 Kasım 1922’de İsviçre’nin Lozan kentindeki konferansta barış görüşmeleri başlamıştır.⁶⁷ Yunanlıların B. Anadolu ve Trakya’da Müslümanlara uyguladıkları vahşet, bu vahşetin itilafçı Avrupa kamuoyu tarafından Müslümanların yaptıkları katliam gibi yansıtılması ve Türkiye üzerinde baskı oluşturma çabaları, İçişleri Bakanı Fethi Bey’in İngiliz muhabir J. Clanton’a da ifade ettiği üzere, Anadolu’daki halkın uğradıkları büyük mezalim nedeniyle Anadolu’daki Rumlara duydukları haklı tepkilerin yeni çatışmalara dönüşme riski ve bunun da yine itilafçılar tarafından bir “Hristiyan azınlık sorunu” olarak kullanılması tehlikesi nüfus mübadelesini zorunlu kılmıştır. Lozan Konferansı görüşmelerinin ilk safhasında, mağlup Yunanistan, galip Türkiye’nin mübadele teklifini kabul etmek zorunda kalmış ve taraflar arasında, 19 maddeden oluşan, “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” 30 Ocak 1923’te imzalanmıştır.⁶⁸ Türk-Yunan savaşının tazminat meselesindeki anlaşmazlık ve Türk siyasi bağımsızlığını iktisadi bağımsızlık ile eşdeğer gören Türkiye’nin kapitülasyonların kaldırılması konusundaki ısrarı ve kapitülasyonlar marifetiyle Türkiye’yi ekonomik

65 “Meine letzten 4 Jahren in Anatolien – Brief einer deutschen Lehrerin”, Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer, 1. Ocak 1923, 5. Jahrgang, Nr. 1, Verlag: Bund der Asienkämpfer. Berlin 1923, s. 1, 2.

66 Tansel, Mondros’tan... IV, s. 211.

67 Salahi R. Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika II**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 301.

68 Bozdağlı, s. 19; Erdal, “Mübadele...”, s.38-49.

bakımdan sömürmekte ısrarlı olan itilaf devletleri ile yaşanan anlaşmazlık nedenleriyle, Şubat 1923'te Lozan görüşmeleri kesintiye uğramıştır.⁶⁹ İtilaf devletleri, kesin bir barışın zorunluluğu gerçeğini kabul etmişler ve Türkiye ile yeniden kurulan diplomatik temaslar neticesinde, 23 Nisan 1923'te Lozan görüşmelerinin 2. Safhası başlamıştır. Bu safhada, Musul meselesi gibi meseleler taraflar arasında doğrudan görüşmelere bırakılmış, kapitülasyonların kaldırılması ve Yunanistan'la savaş tazminatı meseleleri bu görüşmelerde çözülmüştür. Nihayetinde, T. B. M. M ile itilaf devletleri arasında Türk bağımsızlık zaferini ve egemenliğini teyit ve tescil eden Lozan Barış Antlaşması 24 Temmuz 1923'te imzalanmıştır.⁷⁰

Sonuç

Alman Asya Savaşçılarının haber, makale ve haber analizlerinden, 1919-1923 döneminde Anadolu'nun dünya siyasetine yön verici faaliyetlerin yaşandığı bir merkeze dönüşmüş olduğu da anlaşılmaktadır. M. Kemal'in Çanakkale zaferinden itibaren "Anafartalar Kahramanı" olarak Alman komuta kademesinin hafızasında üstün kabiliyetleri olan bir Türk subayı olarak yer etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Türk askeri ve siyasi hayatında müstesna bir yer edinmiş olan İsmet Paşa'nın Batı cephesinde "İn-Önü" mevkiindeki başarılarına dikkat çekmiş olan A. Alman Asya Savaşçıları tarafından bir ulusal kahramanlık olarak nitelendirilmiştir. Hatta İsmet Paşa'nın bu mevkiideki kahramanlıkları, M. Kemal Atatürk'ün de hafızasında yer etmiş ve kendisine 26 Aralık 1934'te İnönü soyadını uygun görmüştür.⁷¹ H. Humann'ın raporundan, yönettiği gazete D. A. Z'nin ve A. Asya Savaşçılarının aylık dergilerinde aktarılmış bilgi ve analizlerden, Yunanlıların itilafçıların destekleriyle Megali İdea'yı gerçekleştirebilmek için; Türklere, Müslümanlara etnik temizlik faaliyetlerini işgal öncesinde planladıkları anlaşılmaktadır. Mayıs 1919 itibariyle Eylül 1922'ye kadar gerçekleştirdikleri vahşetin Türklere ve Müslümanlara uygulanmış bir soykırım olduğu söz konusu yayın organlarının sayfalarına da yansımış ve bizzat Alman, Yunan ve diğer yabancı unsurların tanıklıkları ile belgelenmiştir. İntikam ruhuyla hareket eden Yunan emperyalizmine karşı, Anadolu'nun bir "Hellen yurdu" değil bir Türk Yurdu olduğu yeniden kanıtlanmıştır. Yunanlıların ve İngilizlerin, 1919-1922 döneminde Türklerin Anadolu'da Hristiyan unsurlara soykırım uyguladıklarına ilişkin bilgilerin birer yalan propagandadan ibaret olduğu, yine A. Asya Savaşçılarının

69 Sonyel, "Türk Kurtuluş Savaşı...", s. 330.

70 Sonyel, "Türk Kurtuluş Savaşı...", s. 356.

71 <https://www.ismetinonu.org.tr/tarihte-bugun-26-kasim/> (Son Erişim Tarihi: 06.06.2025).

yayınlarıyla belgelenmiştir. Almanların da kayıtlarına geçmiş olduğu üzere, Türklerin Yunan işgalinden kurtarmak ve yeniden yaşanır hale getirmek için uğruna binlerce şehit verdikleri İzmir’i ve diğer Türk şehirlerini kullanılamaz hale getirmeleri için hiçbir gerekçe olmadığı gibi sağlıklı bir insan ve toplumun mantığı ve vicdanına da uygun değildir. Her ne kadar yaşanan bütün katliamların müsebbipleri Yunanlılar ve destekçileri olan Batı emperyalizminin temsilcileri olsalar da M. Kemal Paşa ve silah arkadaşlarının nüfus mübadelesindeki ısrarlı talepleri, Yunanistan’daki Türklerin olduğu kadar, en zor askeri, siyasi ve sosyal şartlar altında dahi, Türkiye’deki Rumların da can ve mal güvenliklerini sağlamayı amaçlayan, insani Türk diplomasi yaklaşımının açık bir göstergesidir. Bu somut bilgi ve belgeler, Yunanistan’ın 1994 itibariyle, 1919-1922 yılları arasında Türklerin Rumlara soykırım uyguladıklarına ilişkin Yunan ve diğer Avrupa parlamentolarına sundukları tezleri de çürütmektedir. Bununla birlikte, Pan-Hellenist Yunanlıların Türk bağımsızlığına ve egemenlik haklarına saygı duymayan düşmanca ve emperyalist yaklaşımlarını sürdürmeleri “19 Mayıs Yunan Yası”nın ve Türklerde ise, 19 Mayıs ulusal bayramının süreklilik arz edeceğine de işaret etmektedir. A. Asya Savaşçılarının birer Alman milliyetçileri olmalarına rağmen, Mustafa Kemal Paşa’nın askeri ve siyasi üstün kabiliyetlerini samimi bir şekilde ifade etmiş olmaları da Mustafa Kemal Atatürk’ün sadece Türk siyasetinde değil Avrupa ve dünya siyasetinde de idol bir önder olduğunu kanıtlar mahiyettedir.

Kaynakça

Arşivler

Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes)

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PA AA), R 14506, Von Hans Humann an dem Chef der deutschen Admiralität Friko, 16. August 1919, “Über die Lage in der Türkei anfang August 1919”.

Alman Gazeteleri ve Dergileri

Berlin Devlet Kütüphanesi Gazete Departmanı (Zenralabteilung der Staatsbibliothek zu Berlin)

“Authentisches über Anatolien”, *D.A.Z.*, 3 Kasım 1921, Abend Ausgabe.

“Berichte der Bezirks- und Ortsgruppen, Essen”, *Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer*, Nr. 6, 1 Haziran 1921, Verlag: Bund der Asienkämpfer, Berlin 1921.

“Der Vertrag von Sevres”, von Friedrich Schrader, *D.A.Z.*, 12 Ağustos 1920- Morgen Ausgabe.

- “Die Auflösung der griechischen Front”-Brussa gefallen”, *Tägliche Rundschau [D.A.Z]*, 5 Eylül 1922-Abend Ausgabe.
- “Die Lage an der kleinasiatische Front”, *Tägliche Rundschau [D.A.Z]*, 3 Eylül 1922-Abend Ausgabe.
- “Die Wendung im Orient”, *D.A.Z*, 14 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe.
- “Die nationalistische Bewegung in der Türkei”, von P. H. Cleemann, 1 Aralık 1920, *Beilage des Bundes der Asienkämpfer*, Nr. 12, Verlag: Bund der Asienkämpfer. Berlin. 1920.
- “Die Revision des Vertrages von Sevres”, *Beilage der Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer*, Nr. 4, 2 Nisan 1921, Verlag: Bund der Asienkämpfer, Berlin 1921.
- “Die unionistische Aktion in der Türkei”, *Deutsche Allgemeine Zeitung (D.A.Z)*, 9 Ağustos 1919-Morgen Ausgabe,
- “Die Verfolgung der Türken in Thrazien”, *D.A.Z*, 30 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe
- “Ein griechisches Sedan”, *Tägliche Rundschau [D.A.Z]*, 8. September 1922-Abend Ausgabe.
- “General Ismet Pascha, der Sieger von In Onu”, *Beilage der Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer*, Nr. 5, 1 Temmuz 1921, Verlag: Bund der Asienkämpfer Berlin.
- “Griechische Absichten an der Küste des Schwarzenmeeres”, *D.A.Z*, 10 Eylül 1920-Morgen Ausgabe.
- “Griechische Bitte um Waffenstillstand”, *Tägliche Rundschau [D.A.Z]*, 5 Eylül 1922-Morgen Ausgabe.
- “Griechische Greultaten in Kleinasien und Thrazien-Die Falschen Meldungen gegen die Türken”, *D.A.Z*, 30 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe.
- “Griechische Niederlage in Kleinasien”, *D.A.Z*, 30 Ağustos 1922, Abend Ausgabe.
- “Kemals Friedensbedingungen”, *D.A.Z*, 4 Ekim 1921, Morgen-Ausgabe.
- “Kemal Pascha fordert Räumung Kleasiens und Thraziens”, *Tägliche Rundschau [D.A.Z]*, 10 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe.
- “Landung alliierter Truppen”, *Tägliche Rundschau [D.A.Z]*, 8 Eylül 1922-Abend Ausgabe.
- “Meine letzten 4 Jahren in Anatolien – Brief einer deutschen Lehrerin”, *Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer*, 1. Ocak 1923, 5. Jahrgang, Nr. 1, Verlag: Bund der Asienkämpfer. Berlin 1923.
- “Oberschlesien”, *D.A.Z*, 8 Nisan 1921- Morgen Ausgabe.
- “Verbandszivilisation”, *D.A.Z*, 22 Nisan 1919, Morgen Ausgabe.
- “Verständigung Möglich”, *D.A.Z*, 14 Eylül 1922-Reichs-Ausgabe.
- “Was wir wollen”, von Kress v. Kressenstein, *Mitteilungen des Bundes der Asienkämpfer*, 1 Aralık 1919, Verlag: Bund der Asienkämpfer, Nr. 1, Berlin.

Kitaplar ve Dergi Makaleleri

BAŞARIR, M. (Nisan 2023). 1921 Türk-Fransız Anlaşması ve Anadolu’da Barış Beklentileri, *Selçuk Türkiyat* (57), 185-213.

- BOSTANCI, M. (2015). Milli Mücadelede Erzurum Kongresi ve Kararları, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt4, Sayı 2*, 184-203
- BOZDAĞLI, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 180, Sayı 180*, 9-32, <https://doi.org/10.20296/tsad.48189>
- ERDAL, İ, (2018). *Mübadele, Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1930, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul*,
- GERWARTH, R. (2016). *Mağluplar: Birinci Dünya Savaşı Neden Bitmedi? 1917-1923*. (Çev. T. Yüksel). Doğan Kitap. İstanbul.
- FUHRMANN, M. (2006). *Der Traum vom Orient–Zwei Deutsche Kolonien im Osmanischen Reich. 1851-191*. Campus Verlag. Frankfurt am Main.
- KILIÇ, S. (Bahar 2016). Alman Deniz Atasesi Humann'ın Mektuplarında Enver Paşa, *bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 77*, Ankara, 109-130
- KORKMAZ, Ç. C. (2018). *Birinci Dünya Savaşı Sonunda İmzalanan İki Barış Antlaşması Sevr ve Versay*. Boyut Yayıncılık. İstanbul.
- KUNKE, S. MEYER, C. (2012). *Aufbruch in postkoloniale Zeitalter: Globalisierung und die aussereuropäische Welt in den 1920'er und 1930'er Jahren*. Campus Verlag. Frankfurt am Main.
- LOHMANN, I. HELLMANZİK, T. G. (Hrsg.).(2025). *Kulturpolitik für die neue Türkei-Friedrich Schrader und der Osmanische Lloyd, Konstantinopel 1908-1918. Eine kommentierte Quellensammlung*. Klinkhardt Verlag. Heilbronn.
- MANGOLD-WILL, S. (2013). *Begrenzte Freundschaft–Deutschland und die Türkei 1918-1933*. Wallstein Verlag. Göttingen.
- MÜHLMANN, C. (1940). *Das deutsch-türkische Waffenbündnis im Weltkriege*. Verlag Koehler & Amelang. Leipzig.
- PALMER, A. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Gerileyiş Ve Çöküş Tarihi*.(Çev. ÇORAKÇI. B. D.). Alfa Tarih Yayınları. İstanbul.
- PALABIYIK, M. S, BOZKUŞ, Y. D. (Kasım 2011). Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış, *Uluslararası Suçlar ve Tarih, sy. 11*, 77-140
- QUASIMLI M. (2015). Sovyet Devlet Adamlarının Moskova ve Kars Konferansı ve Anlaşmaları Konusundaki Tutumu, Ardahan'ın Anavatana Katılışının 90. Yılı Vesilesiyle Moskova ve Kars Anlaşmaları Uluslararası Sempozyumu 17-20 Kasım 2011/Ardahan, (Yay. Haz. TOKUR. H. A.). Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Ankara.
- SONYEL, S. R. (2003). *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.
- STORER, C. (2013). *Weimar Cumhuriyeti'nin Kısa Tarihi*. (Çev. ÖZGE. S.). İletişim Yayınları. İstanbul.
- TANSEL, S. (2019). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar III*. Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- TANSEL, S. (2019). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar IV*. Türk Tarih Kurumu. Ankara.

- Turan, M. (2014). *Yunan Mezalimi-İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- TURAN, Ş. (1991). *Türk Devrim Tarihi-İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe: 1. Kitap*. Bilgi Yayınevi. 1. Basım. Ankara.
- TURAN, Ş. (1998). *Türk Devrim Tarihi-İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe: 2. Kitap*. Bilgi Yayınevi. 2. Basım. Ankara.
- UZUN, H. (Kış 2010). Milletin İradesiyle Oluşan Bir Bayram: Atatürk'ü Anma 19 Mayıs Gençlik Ve Spor Bayramı Ve Atatürk Döneminde Kutlamışı, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 24, 109-125.
- WALLACH, J. L. (1976). *Anatomie einer Militärhilfe – Die preussisch-deutsche Militärmissionen in der Türkei 1835-1919*. Droste Verlag. Düsseldorf.
- WERNER, E. (1970). Die Türkei 1914 zwischen Dreibund und Entente-Illusionen und Realitäten am Bosphorus, in: *Wissenschaftliche Mitteilungen der Karl Marx Universität Leipzig. Gesellschafts-und Sprachwissenschaftliche Reiche. Bd. 19, Nr. 3*, Leipzig, 431-446

İnternet Kaynakları

- <https://www.ismetinonu.org.tr/tarihte-bugun-26-kasim/> (Son Erişim Tarihi: 06.06.2025).
- <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/17222/resmi-tarihin-unutturulan-sayfasi-pon-tos-rum-soykirimi> (Son Erişim Tarihi: 06.06.2025).
- “Raki und Bauchtanz am Rhein” von Berk GÜNEŞ, <https://dtj-online.de/raki-und-bauchtanz-am-rhein-die-geschichte-der-asienkaempfer-in-der-weimarer-republik/>. s. 2 (Son Erişim Tarihi: 02.05.2019)
- “Die zwanziger Jahre in Deutschland”, “Presseschau 19. September 2017: Deutsch-türkisches Journal”. <https://zwanzigerjahre.de/presseschau-19-september-2017-deutsch-tuerkisches-journal/> (Son Erişim Tarihi: 06.06.2025).